

ISRAËL BIJ DAVID GROSSMANN

Bettine Siertsema

Pleidooi voor inlevingsvermogen

David Grossmann over Israël

Het is de kracht van literatuur dat zaken op een indirecte manier aan de orde kunnen worden gesteld. Zelfs als het over zo'n uitgesproken conflict gaat als dat tussen Israëli's en Palestijnen, is eenduidigheid geen voorwaarde voor een duidelijke boodschap, zo laat de laatste roman van de Israëlische auteur David Grossman zien.

Dr. B. Siertsema is neerlandica en is werkzaam bij de Faculteit der Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Zij is lid van de redactie van Interpretatie.

Anna Karenina, Emma Bovary, Eline Vere – het is niet ongebruikelijk dat een mannelijke auteur een vrouwelijke hoofdpersoon kiest. Er zal wel een meer dan gewone portie verbeeldingskracht en inlevingsvermogen aan te pas moeten komen, maar dan kan het ook onvergetelijke literatuur opleveren. David Grossman lukt het glansrijk in zijn laatste, meer dan vuistdikke roman, *Een vrouw op de vlucht voor een bericht*.¹ Hij beschrijft daarin bijvoorbeeld ergens de gevoelens van de hoofdpersoon bij het geven van borstvoeding zó overtuigend en herkenbaar dat je bijna zou vergeten dat de auteur dat onmogelijk zelf meegemaakt kan hebben.

Wat het hoofdthema van die roman betreft haalde de werkelijkheid de verbeeldingskracht in tijdens het schrijven van het boek. Het gaat over een Israëlische moeder die haar huis ontvlucht omdat zij dan het mogelijke bericht van het sneuvelen van haar zoon niet in ontvangst zal kunnen nemen; toen de roman zijn voltooiing al naderde, kreeg Grossman zelf het gevreesde bericht: zijn jongste zoon sneuvelde in de Libanonoorlog, op de laatste dag voor de wapenstilstand.

Angst vreet de ziel op

In zijn journalistieke werk heeft David Grossman, lid van de 'Vrede Nu'-beweging, zich laten kennen als iemand die zeer kritisch staat tegenover het beleid van de achtereenvolgende Israëlische regeringen, meest van al dat van de havik Sharon. Een van zijn eerste boeken is *Over de grens* uit 1987, waarin hij gesprekken weergeeft die hij met allerlei Palestijnen had, vooral over hun dagelijks leven als tweedegradersburgers. Hij gaf zijn Joods-Israëlische publiek een ongekend inkijkje in het bestaan van gewone Palestijnen, en liet zien waar de woede die in de eerste intifada tot uitbarsting kwam, vandaan kwam. Later werd een aantal van zijn krantenartikelen uit de periode 1993-2002 in vertaling gebundeld onder de veelzeggende titel *Angst vreet de ziel op*, met als ondertitel *Berichten uit een oorlog die niemand winnen kan*.² Het is hartverscheurende lectuur, die zichtbaar maakt hoe in die periode van tien jaar de hoop op dialoog, als enige uitweg uit een voortwoekerd

conflict, steeds opnieuw de bodem wordt ingeslagen, en steeds minder reëel en haalbaar wordt. Grossman is natuurlijk niet alleen kritisch op zijn eigen regering. Hij ziet bijvoorbeeld onder ogen dat de eis van het recht op terugkeer van alle Palestijnse vluchtelingen en hun nazaten demografisch onmogelijk is als de staat Israël de Joden een min of meer veilig land wil bieden. Vanzelfsprekend veroordeelt hij ook de Palestijnse zelfmoordaanslagen, met vele tientallen burgerslachtoffers, waaronder veel jongeren en kinderen, evenals de houding van Arafat, die dergelijke aanslagen lange tijd eerder leek te stimuleren dan af te keuren. Uit het tijdstip waarop sommige van die aanslagen werden gepleegd, lijkt een neiging tot zelfdestructie te spreken, bijvoorbeeld vlak voordat de toenmalige Amerikaanse president Bush een rede zou houden waarin hij een eigen Palestijnse staat bepleitte.

Het stuk over het pausbezoek aan Israël is opvallend positief van toon, hij ziet er een doorbreking in van de verstarring van religieuze instellingen en dogmatische instituten en ziet het bijna als een eerste begin van een wereld waarin de religies 'beginnen hun morele en menselijke voorschriften in de praktijk te brengen'. Maar ook ervaart hij dat de paus iets van de oorspronkelijke verwondering over het bestaan van Israël aan de Israëlische burger teruggeeft, als een verre echo van de schok van verwondering die de theoloog Marquardt ervoer bij de confrontatie met het reëel bestaande Israël (zie het artikel van Coen Constandse elders in dit blad):

Hij (de Israëliër, bs) staart naar de paus en ziet plotseiling, als in een openbaring, wat de paus misschien zelf ook ziet: de staat Israël. De werkelijkheid, zowel symbolisch als concreet, van een land geboren na tweeduizend jaar ballingschap, religieuze vervolging, inquisitie, belasting, pogroms en de Holocaust. (...) In de peinzende blik van de paus ziet hij het wonder en de mogelijkheden van de Joodse staat. Hij ziet de Joodse levenskracht, het vermogen tot herstel en vernieuwing, in deze moeilijke tijden de bron van hoop dat Israël zich van de vloek van de oorlog kan bevrijden en werke-

¹ David Grossman, *Een vrouw op de vlucht voor een bericht*. Amsterdam: Cossee 2009.

² David Grossman, *Angst vreet de ziel op. Berichten uit een oorlog die niemand winnen kan*. Amsterdam: Cossee 2003.

lijke vrede kan bereiken. (p. 61)

Die hoop bepaalt de positieve toon van de reflecties bij het pausbezoek.

We vergezelden hem op plaatsen waar onze wonden nog steeds bloedden. Maar op een of andere schitterende en voor ons nieuwe manier zette het bezoek ons aan het denken: hoe anders en beter zou ons leven kunnen zijn als we de Ander niet langer als een existentiële bedreiging zouden zien (...). Heel even proefden we de mogelijkheid van een ander soort leven, vrij van haat en vrij van de uitputtende behoefte om altijd maar vijand te zijn. Voor dit kleine wonder zeg ik, een niet-religieuze jood, tegen Johannes Paulus II: Dank u wel. (p. 74-76)

De bundel heeft geen happy end, hij heeft meer weg

van een feuilleton dat middenin wordt afgebroken. We weten niet hoe David Grossman reageert op de terugtrekking uit Gaza, de verkiezingsoverwinning van Hamas, de afgrenzing van Gaza, de nieuwe nederzettingen, de positie van de nationalistisch-orthodoxe bevolkingsgroep, die alleen al door hun kindertal steeds dominanter wordt in de Israëliëse samenleving. Maar het kan niet anders of de moedeloosheid die in toenemende mate uit de bundel opklinkt, zal nog lang niet in een hoopvol tegendeel verkeerd zijn. De artikelen doordringen je er echter ook van dat wij hier best mogen oordelen en veroordelen, maar dat we niet weten hoe het voelt om te leven onder permanente dreiging, en erger nog, te beseffen dat daarin het hele voortbestaan van je land en volk op het spel staat. 'De ontsporing van een trein beschrijven vanuit een uitkijkpost langs de kant is één ding. Diezelfde ontsporing beschrijven

Graffiti op de muur bij Betlehem.
Foto: Piet van Midden

vanuit de trein zelf is iets heel anders.' (p. 113)

... op de vlucht voor een bericht

Gezien het uitgangspunt van het verhaalgebeuren neemt de politiek in *Een vrouw op de vlucht voor een bericht* een onverwacht ondergeschikte plaats in. In het begin lijkt dat anders. De wereld van Ora, de moeder, staat op zijn kop als haar zoon, wiens diensttijd er net op zit, zich vrijwillig aanmeldt wanneer de oorlog uitbreekt. In haar verwarring staat ze er totaal niet bij stil hoe weinig fijngevoelig het is om hun vaste Arabische taxichauffeur Sami te vragen hen naar het legerkamp te rijden waar haar zoon zich moet melden. De chauffeur is ondanks de arbeidsverhouding en hoewel hij en zij tot elkaar in principe niet erg goed gezinde bevolkingsgroepen behoren, een vriend geworden. De angst voor zelfmoordaanslagen maakt dat het gezin zo min mogelijk gebruikmaakt van de bus, waardoor ze vaak, ook voor verre tochten, een beroep doen op de taxi van Sami. Pas als het te laat is, realiseert Ora zich hoe bot haar onnadenkendheid was, en dat haar gebrek aan inlevingsvermogen hem diep gekwetst en vernederd heeft. Al probeert ze het hem wel uit te leggen, de vanzelfsprekende vertrouwdheid is weg.

De trektocht door Galilea die Ora met haar zoon zou maken, maakt ze nu met een andere metgezel, om maar niet thuis te hoeven zijn, waar ze immers ieder ogenblik het bericht in ontvangst kan nemen dat haar zoon gesneuveld is. Die voettocht door het bloeiende land wordt zo lyrisch en aanstekelijk beschreven dat je alleen al om de uitbundige flora het land zou willen bezoeken. De roman gaat over de onderlinge verhoudingen tussen Ora en haar geliefden en kinderen, verhoudingen die zich geleidelijk in flashbacks ontrollen. De voettocht biedt daar slechts het kader voor, en ondanks de aanleiding staat de politiek er grotendeels buiten. Het risico een tendensroman te schrijven heeft Grossman overtuigend vermeden.

Toch is me juist met het oog op de politieke situatie één spannende scène halverwege het boek bijgebleven, waar overigens geen Israëli of Palestijn aan te pas komt. In een verlaten gebied stuiten Ora en haar mannelijke metgezel opeens op een troep verwilderde honden. Ze zijn vervuild, hebben open wonden, en zijn hongerig en agressief. Ze draaien rondjes om Ora en Avram en sluiten hen steeds nauwer in. Eén, twee keer kunnen ze een aanvallende hond met schoppen en een stok van zich af slaan, maar als de leider van de groep hen zal bespringen, zal dat zeker niet meer lukken. Ora richt zich op één hond, een wijfje, en begint zacht en aanhoudend te fluiten. Ze wekt daarmee de herinnering aan vroeger, toen de honden nog een baasje hadden, en inderdaad gaat een eerste hond zitten en doorbreekt daarmee de dreigende cirkel, dan volgt er nog een, en ten slotte druipt de hele troep af. Ora verleidt die ene waarop

ze zich in het bijzonder had gericht, een toegegooid boterham op te eten, en, eerst op een afstandje en geleidelijk steeds vertrouwder, vergezelt die hond hen op de rest van hun tocht. Nergens wordt een hint gegeven dat we er iets anders in moeten lezen dan een spannende gebeurtenis in het verhaal. In de wanhopige situatie waarin de wandelaars zich bevinden, blijkt Ora de goede aanpak te hebben gevonden, doordat ze zich realiseert dat al die valse, verwilderde honden eens een huis en een baasje hadden, en daarop inspeelt. Maar pas als Ora en Avram hun voedsel delen met de hond, ontstaat er een begin van voorzichtig vertrouwen.

Ik heb geen idee of David Grossman het ook metaforisch bedoeld heeft, geen idee of in die twee bange, ingesloten mensen (die ook hard kunnen trappen en slaan) de Palestijnen gelezen mogen worden, opgesloten in Gaza, of juist de staat Israël, ingesloten tussen al hun vijandige buurlanden. Wellicht, de metafoor nog verder uitgebouwd, reageren de honden zo agressief omdat de mensen hun territorium binnendringen, zoals de Palestijnen hun woongebied willen verdedigen. Voor de een niet minder dan voor de ander geldt dat trappen en slaan hooguit maar even helpt. Een werkelijke uitweg is alleen te vinden als je inleeft in de situatie van de ander, je bewust bent van zijn achtergrond en voorgeschiedenis. Of de scène met de honden bedoeld is als metafoor of niet, het fragment is te lezen als een pleidooi voor inlevingsvermogen, dat altijd, maar zeker in het Israël van nu, een absolute voorwaarde is voor de dialoog, die zo levensnoodzakelijk is in een oorlog die niemand winnen kan.